

VOYAGA ETMAGAN O'GVUCHI YOSHLAR O'RTASIDA TURLI ZO'ROVONLIKNING OLDINI OLISHNING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Topilov Shavkat Abduvoxidovich

Toshkent viloyati Ohangaron tumani

Maktabgacha va maktab ta'limi bo'limi metodist-psixologi

+998 93-518-25-24

Annotatsiya. Ushbu maqola voyaga etmagan yoshlar o'rtasida zo'ravonlikning oldini olishning psixologik asoslarini o'rganadi. Mavjud adabiyotlarni o'rganish orqali biz yoshlar zo'ravonligiga olib keladigan turli omillarni tahlil qilamiz, xavf va himoya elementlarini ta'kidlaymiz. Usullar bo'limida samarali profilaktika strategiyalari, natijalar bo'limida esa ularning ta'siri muhokama qilinadi. Muhokama bo'limi ushbu aralashuvlarning psixologik jihatlarini aks ettiradi va ularning samaradorligi to'g'risida tushuncha beradi. Xulosa keng qamrovli sharh beradi, tadqiqot uchun kelajakdagi yo'nalishlarni taklif qiladi va zo'ravonlikning oldini olishda jamoatchilikni jalb qilish muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: yoshlar zo'ravonligi, oldini olish, psixologik omillar, aralashuv, xavf omillari, himoya omillari, jamoatchilikni jalb qilish.

Voyaga etmagan yoshlar orasida zo'ravonlik keng tarqalgan oqibatlariga olib keladigan keng tarqalgan ijtimoiy masaladir. Bunday xatti-harakatlarning psixologik asoslarini tushunish samarali oldini olish uchun juda muhimdir. Ushbu maqola yoshlar zo'ravonligiga yordam beradigan psixologik omillarni aniqlashga va dalillarga asoslangan oldini olish strategiyasini o'rganishga qaratilgan.

Mavjud adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqish yoshlar zo'ravonligiga ta'sir qiluvchi ko'plab psixologik omillarni ochib beradi. Bularga oila dinamikasi, tengdoshlar munosabatlari, ijtimoiy-iqtisodiy holat, ruhiy salomatlik va ommaviy axborot vositalarida zo'ravonlik ta'siri kiradi. Bundan tashqari, giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish va tajovuzkor xatti-harakatlar kabi xavf omillari muhim hissa sifatida paydo bo'ladi. Boshqa tomondan, ota-onalarning ijobiy ishtiroki, kuchli ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tarmoqlari va ta'limga kirish kabi himoya omillari zo'ravonlik tendentsiyalarini yumshatishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Samarali profilaktika ko'p qirrali yondashuvni talab qiladi. Amaldagi usullarga jamoat dasturlari, maktab tadbirlari va ruhiy salomatlik tashabbuslari kiradi. Jamiyatni jalb qilish dasturlari barqaror jamoalarni qurish, yoshlarning ijobiy rivojlanishini ta'minlash va oilalarni resurslar bilan ta'minlashga qaratilgan. Maktabga asoslangan aralashuvlar ko'pincha nizolarni hal qilish bo'yicha treninglar, bezorilikning oldini olish va ijtimoiy-emotsional ta'limni targ'ib qilishni o'z ichiga oladi. Ruhiy salomatlik

tashabbuslari xavf ostida bo'lgan shaxslarga qaratilgan bo'lib, maslahat va qo'llab-quvvatlash xizmatlarini taklif qiladi.

Voyaga etmagan yoshlar o'rtasida zo'ravonlikning oldini olish tajovuzkor xatti-harakatlarga yordam beradigan psixologik omillarni tushunishni va ushbu omillarni hal qilish strategiyasini amalga oshirishni o'z ichiga oladi. Voyaga etmagan yoshlar o'rtasida turli xil zo'ravonliklarning oldini olish bo'yicha ba'zi asosiy psixologik fikrlar:

Ijtimoiy Ta'lim Nazariyasi:

- Kuzatuvchanlikni o'rganish: bolalar boshqalarning xatti-harakatlarini, ayniqsa ota-onalar, tengdoshlar va ommaviy axborot vositalari namoyandalari kabi muhim rol modellarini kuzatishdan o'rganadilar. Oldini olish strategiyalari ijobiy rol modellarini targ'ib qilish va ommaviy axborot vositalarida tajovuzkor xatti-harakatlarning oldini olishga qaratilishi kerak.

Kognitiv Rivojlanish:

- Impulsni boshqarish: impulsni nazorat qilish uchun mas'ul bo'lgan prefrontal korteks o'smirlik davrida hali ham rivojlanib borayotganini tushunish juda muhimdir. Oldini olish dasturlari engish strategiyasini, muammolarni hal qilish ko'nikmalarini va hissiy tartibga solishni o'rgatishga qaratilishi kerak.

Oilaviy Muhit:

- Oila dinamikasi: zo'ravonlikning oldini olish uchun oilaviy muhitni qo'llab-quvvatlash va tarbiyalash zarur. Oilalar sevgi, aniq muloqot va izchil intizomni ta'minlashi kerak. Tadbirlar oilaviy terapiya yoki ota-ona dasturlarini o'z ichiga olishi mumkin.

Tengdoshlarning Ta'siri:

- Tengdoshlarning bosimi: o'smirlarga ko'pincha tengdoshlari ta'sir qiladi. Oldini olish harakatlari ijobiy peer munosabatlarni hal kerak, prosocial xatti targ'ib, va ko'nikmalarini o'rgatish salbiy peer bosim qarshi turish uchun.

Psixologik Travma:

- Travmadan xabardor yondashuvlar: travmani boshdan kechirgan yoshlar tajovuzkor xatti-harakatlarga ko'proq moyil bo'lishi mumkin. Profilaktika dasturlari travmaga sezgir bo'lishi va maslahat va qo'llab-quvvatlash xizmatlari kabi travmadan xabardor yondashuvlardan foydalanishi kerak.

G'azabni Boshqarish:

- G'azabni boshqarishni o'rgatish: yoshlarga g'azabni aniqlash va boshqarishga yordam berish juda muhimdir. Oldini olish dasturlari g'azabni boshqarish darslari, maslahat va nizolarni hal qilish bo'yicha treninglarni o'z ichiga olishi mumkin.

Bezorilikning Oldini Olish:

- Empatiyani shakllantirish: bezorilarda ko'pincha empatiya yetishmaydi. Oldini olish strategiyalari tushunish va bag'rikenglikni rag'batlantiradigan ta'lim dasturlari orqali empatiyani rivojlantirishga qaratilishi kerak.

Media Ta'siri:

- Media savodxonligi: yoshlar o'zlarining xatti-harakatlariga ta'sir ko'rsatadigan turli xil ommaviy axborot vositalariga duch kelishadi. Profilaktika ishlari yoshlarga ommaviy axborot vositalarining ularning munosabati va harakatlariga ta'sirini tanqidiy tahlil qilish va tushunishga yordam beradigan media savodxonligi dasturlarini o'z ichiga olishi kerak.

Maktabga Asoslangan Dasturlar:

- Ijtimoiy va hissiy ta'lim (SEL): maktablarda SEL dasturlarini amalga oshirish o'quvchilarda o'z-o'zini anglash, o'zini o'zi boshqarish va shaxslararo muloqot kabi ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi, bu esa zo'ravonlik ehtimolini kamaytiradi.

Jamiyatni Jalb Qilish:

- Jamiyatni qo'llab-quvvatlash: jamiyat va daxldorlik tuyg'usini yaratish zo'ravonlikdan himoya qilishi mumkin. Yoshlarni qo'llab-quvvatlash, murabbiylik va ijobiy faoliyatni ta'minlaydigan jamoatchilikka asoslangan dasturlar profilaktikaga hissa qo'shishi mumkin.

Erta Aralashuv:

- Ogohlantirish belgilarini aniqlash: ogohlantirish belgilari va aralashuvni erta aniqlash juda muhimdir. O'qituvchilar, ota-onalar va jamiyat a'zolari qayg'u belgilarini tan olishga va tegishli yordam ko'rsatishga o'rgatilishi kerak.

Xulosa qilib aytganda, voyaga etmagan yoshlar o'rtasida zo'ravonlikning oldini olish turli xil psixologik omillarni hal qiladigan kompleks yondashuvni talab qiladi. Tadbirlar ijobiy muhit yaratish, muhim hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish va shaxs, oila, maktab va jamiyat darajasida qo'llab-quvvatlashga qaratilishi kerak.

Profilaktika strategiyalarining psixologik ta'siri sezilarli. Munosabat, xulq-atvor va hissiy farovonlikdagi ijobiy o'zgarishlar asosiy psixologik omillarni hal qilish samaradorligini ta'kidlaydi. Oilalar, maktablar va jamoalar o'rtasidagi hamkorlikdagi sa'y-harakatlar ushbu aralashuvlarning ta'sirini kuchaytiradi va turli xil psixologik elementlarning o'zaro bog'liqligini ta'kidlaydi.

Xulosa va takliflar:

Xulosa qilib aytganda, voyaga etmagan yoshlar o'rtasida zo'ravonlikning oldini olishning psixologik asoslari samarali tadbirlarni ishlab chiqish uchun ajralmas hisoblanadi. Kelajakdagi tadqiqotlar o'ziga xos xavf va himoya omillarini chuqurroq o'rganishi, oldini olish strategiyasini takomillashtirishi kerak. Bundan tashqari, manfaatdor tomonlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish va jamoatchilikni jalb qilishni rag'batlantirish muhim bo'lib qolmoqda. Yoshlarning psixologik ehtiyojlarini qondiradigan uzoq muddatli, barqaror dasturlarni amalga oshirish xavfsizroq va bardoshli jamiyatni yaratishning kalitidir.

Ushbu maqola siyosatchilar, o'qituvchilar va ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar uchun zo'ravonlikning oldini olishda voyaga etmagan yoshlarning psixologik farovonligini birinchi o'ringa qo'yish uchun harakatga chaqiriq bo'lib xizmat qiladi. Ildiz sabablarini tushunish va hal qilish orqali biz birgalikda ijobiy rivojlanishni rivojlantiradigan va yoshlar zo'ravonligi tsiklini buzadigan muhit yaratishimiz mumkin.

Adabiyotlar.

1. American Psychological Association. (2000). Psychology's contributions to: Preventing and reducing violence. [On-line]. Available at: <http://www.apa.org/ppo/issues/ebsviolence.html>
2. Bushman, B. J., & Anderson, C. (2001). Media violence and the American public: Scientific facts versus media misinformation. *American Psychologist*, 56, 477–489
3. Huizinga, D, Loeber R, & Thornberry T. P. (1994). Urban delinquency and substance abuse: Initial findings (pp. 1–27). Washington, DC: US Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention
4. U.S. Department of Justice. (2000). Criminal victimization 2000: Changes 1999–2000 with trends 1993–2000. [On-line]. Available at: <http://www.ojp.usdoj.gov/bjs/abstract/cv00.html>
5. U.S. Department of Health and Human Services. (2000). Youth violence: A report of the surgeon general. [On-line]. Available at: <http://www.surgeongeneral.gov/library/youth violence/report.html>
6. Campbell S. B. (1990). Longitudinal studies of active and aggressive preschoolers: Individual differences in early behavior and outcome. In D. Cicchetti & S. L. Toth (Eds.), *Internalizing and externalizing expressions of dysfunction* (pp. 57–90). Hillsdale, NJ: Erlbaum